

SİKKELERİN IŞIĞINDA IRMAK TANRISI EURYMEDON

Sencan Altınoluk*

RIVER-GOD EURYMEDON IN THE LIGHT OF NUMISMATIC EVIDENCE

Eurymedon is one of the important rivers of Pamphylia and Pisidia. Its source is near Mirahor village (ancient Timriada) and it empties its waters to the Mediterranean near Belkıs (ancient Aspendos). On the coins of Aspendos and Timbriada the god is essentially depicted in lying position as well as swimming at the feet of Tykhe. But on some emissions of Aspendos struck in the reigns of Commodus and Volusian the god appears in a standing position which there has been a similarity with a statue now in Isparta Museum which it originally came from a sacred area for the river-god Eurymedon near Timbriada.

Eurymedon¹ (Köprüçay), Pisidia ve Pamphylia bölgelerinin önemli ırmaklarından. Eurymedon (Εὐρυμέδων) ismi, εὐρύς "geniş" ve μῦθος "hükümdar" kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Önceleri Poseidon gibi tanrı isimlerinin yanında kullanılıyorken sonradan ırmak ve bu ırmağın tanrısının adı olmuştur².

Dağlık Pisidia yaylasını kuzeyden güneye doğru kateden ırmak, ilk kaynaklarını Anamas dağının güneybatı eteklerinden iki ayrı kol halinde alır. Bunlardan daha kuzeybatıdaki, Timbriada (Mirahor) kentinin doğusunda, Zindan boğazında birkaç küçük derenin birleşmesiyle meydana gelen Zindan deresidir. İkinci büyük kol ise, Dipoyraz (Dedegöl) dağının kuzeyinden Anamas

* Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü. Makaleyi hazırlamamdaki katkılarından dolayı Prof. Dr. Oğuz Tekin'e teşekkür ederim.

¹ Ruge, 1907, s. 1334; Treidler, 1967, s. 454-455; Volkmer, 1988, s.105-106.

² Tischler, 1977, s. 54.

dağının bu cephedeki eteklerinden gelen suların birleşmesiyle oluşur. Bu iki kol Seyrek dağının güneyinde birleşir. Bazı yerlerde kilometrelerce ilerleyen ırmak, Selge (Zerk) kentinin güneydoğusundaki Olukköprü mevkiine gelir. Burada altından geçtiği köprülerden dolayı Köprüçay ismini almıştır³. Daha sonra Antalya ovasına inen ırmak, Aspendos (Belkıs) kentinden geçerek Akdeniz'e dökülür. Strabon⁴, Selgelilerin topraklarının, Selge dağlarından geçerek Pamphylia denizine akan Kestros, Eurymedon ve diğer ırmaklar tarafından meydana getirilmiş uçurumlar ve yarılarla dolu olduğunu söylemiştir.

Eurymedon ırmağı, Eskiçağ tarihindeki önemli bir savaşa adını vermiştir. MÖ 6. yüzyıldan itibaren Anadolu, yaklaşık ikiyüz yıl süren Pers egemenliği altında yaşamıştır. Pers tehlikesini ortadan kaldırmak amacıyla kurulan Delos Deniz Birliği'nin Perslere karşı düzenlediği pek çok operasyonu yöneten Atinalı komutan Kimon, MÖ 468 yılında, Eurymedon⁵ ırmağının ağzında mevzilenmiş olan Pers donanmasını bozguna uğratmıştır. Böylelikle Anadolu'nun güney kıyılarında Perslerin gücü sona ermiştir.

Aksu bucağının iki kilometre güneyinde bulunan Köprüçay'ın kaynaklarından olan Timbriada kentindeki Zindan Deresi kenarında, Zindan Mağarası adı verilen yerin Eurymedon ırmak tanrısına ait kutsal bir alan olduğu düşünülmektedir (Resim 1).

1977 yılında yapılan Aksu tüneline açma çalışmaları sırasında, mağaranın 20 m. batısında, tanrı Eurymedon'a ait bir heykel bulunmuştur (Resim 2). Heykel, Isparta Müzesi'nde sergilenmektedir⁶. "Şeker mermeri" adı verilen beyaz kristalize mermerden yapılmış olan heykel, ayakta duran bir ırmak tanrısı heykeline ait olması ile farklılık göstermektedir. Heykelin başının üst kısmı, sağ omuzu, sağ dizi, sol eli ve taşıdığı bereket boynuzu kırılmıştır. Hafif sağa dönük olan yüzünden genç bir erkek olduğu anlaşılmaktadır. Gözleri normal boyutta, dudakları kalın olup ağzını bir şey söylemişçesine aralamıştır. Uzun saçları omuzuna dökülmektedir. Kulakları görünmezken başının sol üst kısmında küçük bir boynuz görülmektedir. Boynuz, ırmak tanrılarının boğa olarak betimlenmesinden kalma karakteristik bir özelliktir. Tanrının giymiş olduğu pelerin sol omuzundan dökülmektedir. Heykelin her iki bacağı da pelerin ile örtülü olup ayakları çıplaktır. Sol ayağının sol tarafında, kısmen pelerin ile

³ Özsaıt, 1980, s. 49-50.

⁴ Strabon, XII. 7. 3.

⁵ Arrianos, I. 27. 1; Thukydides, I. 100. 1; Ksenophon, IV. 8. 30.

⁶ Isparta Müzesi env. No. 3.1.85.

örtülü bir taş kitlesi vardır. Bu kitlenin önünde bir balık tasviri yer almakta olup ırmağın barındırdığı balıkları simgelemektedir (Resim 3). Taş kitlesinin sol yanındaki dilimler halindeki yontular ırmağı çevreleyen dağları sembolize etmektedir. Sağ ayağı ile içinden su akan devrik bir amphoraya basmaktadır (Resim 4). Amphoranın içinden akan su kaide üzerine doğru dökülmektedir. Kaide üzerindeki dört satırlık yazıt, onun Eurymedon ırmak tanrısı olduğunu kanıtlamaktadır (Resim 5):

Ἐυρυμέδοντι Θεῷ ἐπιφάνει
 τό ἄγαλμα ἡ πόλις ἐκ τῶν ἰδί
 ων ἀνέθηκεν, διὰ ἐπιμελήτου
 Ἀττάλου γ' Ἀττάλου

Çevirisi: “Eurymedon tanrısı için kent heykeli kendi parasıyla diktirdi; Attalos’un büyük torunu Attalos idareciydi”.

Söz konusu heykel, Antoninus Pius dönemine, yani yaklaşık MS 150 yıllarına tarihlendirilmektedir⁷. Muhtemelen bir su yolu olan Zindan mağarası’nın giriş kısmının kutsal bir alan olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Girişteki kaya bloğunun kısmen oyularak oluşturulduğu anlaşılan bu alanın giriş duvarında da geniş beyaz kireçtaşı bloklar kullanılmıştır. Dikdörtgen şeklindeki bu bloklar kullanılarak, mağaranın girişi ve ırmak arasında kalan kısımda üç modern teras duvarı yapılmıştır. Mağaraya girişte, sağda, kayanın oyularak yapıldığı büyükçe bir niş vardır. Eurymedon heykelinin burada durduğu düşünülmektedir⁸.

Ayrıca, Zindan mağarası girişi önünde akan Eurymedon ırmağı üzerinde, kutsal alanın inşası ile aynı zamanda yapıldığı düşünülen bir Roma köprüsü bulunmaktadır (Resim 6). Köprü’nün kemeri üzerinde, sakallı ve uzun saçlı olarak görülen Eurymedon ırmak tanrısına ait rölyef büst bulunmaktadır (Resim 7). Büstün başı kırık olup sonradan çimento ile onarılmıştır. Eurymedon ırmak

⁷ Kaya-Mitchell, 1985, s. 51.

⁸ Kaya-Mitchell, 1985, s. 42.

⁹ Anamur Müzesi, env. No. 1.437. 91

¹⁰ Münzen und medaillen, lot no. 622.

¹¹ SNG Pfp. 67.

tanrısı, köprü kemerinin güneye bakan tarafından adeta Akdeniz'e doğru akan ırmağını gözetlemektedir.

Aspendos kentinin Roma imparatorluk dönemi sikkelerinde kent tanrıçası Tykhe'nin ayakları altında yüzmekte olan ırmak tanrısı Eurymedon'u görmekteyiz. Severus Alexander sikkelerinde sola doğru uzanmış olan tanrı elinde iki tane Aphrodite Kastnietides kült heykeli tutmaktadır. III. Gordianus'un karısı Tranquillina ve Gallienus adına darpedilen sikkelerde, uzanmış pozisyonadaki tanrı, ödül tacı tutmaktadır.

ırmak tanrısı ikonografisinde ayakta tasvir, nadir görülen bir durumdur. Bu nedenle, burada, biri Anamur Müzesi'nde⁹ (Resim 11), biri *SNG Pfps*'de¹⁰, bir diğeri ise bir satış kataloğunda¹¹ (Resim 8) yer alan üç Aspendos sikkesine dikkat çekmek istiyorum. Anamur Müzesi'ndeki sikke Volusianus adına basılmış olup sikkenin arka yüzünde ayakta duran giyimli bir erkek figürü yer almaktadır. Figür hafifçe sola dönük olup sağ ayağını yerde devrik duran ve içinden su akan bir amphora üzerine basmaktadır. Sol elinde omzuna yasladığı bir saz taşımakta, sağ elinde ise -yıpranmış olduğundan ne olduğu anlaşılamayan ancak bereket boynuzu olabileceğini düşündüğümüz- bir nesne tutmaktadır. Figürün bir ayağını içinden su akan devrik bir amphora üzerine basması ve sol elinde saz tutması, onun, bir ırmak tanrısını temsil ettiğini işaret etmektedir. Kaldı ki, sağ elinde tuttuğu nesnenin de bereket boynuzu olması durumunda, bir ırmak tanrısının, başlıca atribüleriyle birlikte sikke üzerinde betimlenmiş olduğu görülmektedir. *SNG Pfps*'deki ikinci örnek ile satış kataloğundaki üçüncü örnek Commodus döneminde basılmıştır. Sağa doğru ayakta duran ve vücudunun üst kısmını açıkta bırakan bir himation giymiş olan ırmak tanrısı bu kez sol ayağını içinden su akan devrik bir amphoraya koymuş, sol elinde bereket boynuzu, sağ elinde saz tutmaktadır. Sikkenin, Eurymedon ırmağının yakınından geçtiği Aspendos kentinin bir darbı olduğunu göz önünde tutarak, onun, ırmak tanrısı Eurymedon olması gerektiğini söyleyebiliriz.

Timbriada kenti sikkelerinde uzanmış olarak gördüğümüz tanrının elinde zıpkın bulunmaktadır. Iulia Domna sikkelerinde de suyun içinde üç balık yüzmektedir. Zıpkın ve balık betimleri, ırmağın Timbriada kentine sağladığı balık potansiyelini göstermektedir. Septimius Severus sikkelerinde ise tahtında oturan ana tanrıça Kybele'nin altında, yine zıpkın tutan Eurymedon'u ve sudaki balıkları görmekteyiz. Bu sikke tipleri bize Eurymedon Irmağı'nın Timbriada kentine sağladığı verimi ve önemi belirtmektedir. Aspendos sikkelerinde sadece

ethnikon yer alırken, Timbriada sikkelerinde ethnikonun yanı sıra ırmak tanrısının adı da sikkenin arka yüzünde kısaltılmış formda yer almaktadır.

KATALOG

Aspendos

Commodus (MS 177-192)

1. Ay.: Tykhe bir kaya üzerinde sola oturmuş; sağ elinde çiçek tutuyor; ayaklarının altında Eurymedon sağa doğru yüzüyor.
 - a. *SNG v. Aulock, Pamphylie*: 4587.
2. Ay.: Eurymedon ayakta, sağa, himationlu, sol ayağını içinden su akan devrik bir amphoraya koymuş, sol elinde bereket boynuzu, sağ elinde saz tutmaktadır.
 - a. *Münzen und medaillen*, lot no. 622. (resim 8)
 - b. *SNG PfpS*, 67.

Severus Alexander (MS 222-235)

3. Ay.: Tykhe bir kaya üzerinde sola oturmuş; sağ elinde çiçek tutuyor; ayaklarının altında Eurymedon sağa doğru yüzüyor.
 - a. *SNG France 3, Pamphylie*: 175 (Resim 9).
4. Ay.: Eurymedon sola uzanmış; sağ elinde iki tane Aphrodite Kastnietides kült heykeli tutuyor; sol kolunu içinden su akan devrik bir amphoraya yaslamış.
 - a. *SNG France 3, Pamphylie*: 176.

III. Gordianus (MS 238-244)

5. Ay.: Eurymedon sola uzanmış; sol kolunu devrik bir amphoraya yaslamış, arkasında saz.
 - a. *SNG v. Aulock, Pamphylie*: 4594 (Resim 10).

Tranquillina (III. Gordianus'un karısı)

6. Ay.: Eurymedon sola uzanmış; sağ elinde içinde iki palmiye dalı bulunan ödül tacı tutuyor; sol kolunu içinden su akan devrik bir amphoraya yaslamış; arkasında saz.

a. *BMC Lycia*: 97.

b. Imhoof-Blumer, 1924: 399.

c. *SNG PfpS*, 111-112.

Volusianus (MS 251-253)

7. Ay.: Eurymedon ayakta, giyimli, hafif sola dönük, sağ ayağı ile yerde duran ve içinden su akan devrik bir amphoraya basıyor; sol elinde saz tutuyor, sağ elinde belirsiz bir nesne (bereket boynuzu ?) tutuyor.

a. Anamur Müzesi, env. no. 1.437. 91 (Resim 11)

Gallienus (MS 253-268)

8. Ay.: Eurymedon sola uzanmış; sağ elinde ödül tacı tutuyor; sol kolunu içinden su akan devrik bir amphoraya yaslamış; arkasında saz.

a. *BMC Lycia*: s. 108, 102.

b. *SNG v. Aulock, Pamphylien*: 4603.

c. *SNG PfpS Pamphylien*: 135.

d. *SNG France 3, Pamphylie*: 211.

e. *Mc Clean*: 315.

f. *Waddington*: 3261.

g. Lindgren: A1085A.

Timbriada

Septimius Severus (MS 193-211)

9. Ay.: Kybele tahtında oturuyor; altta sola uzanan ırmak tanrısı sağ elinde zıpkın tutuyor, sol kolunu devrik amphoraya yaslamış; altta dört balık; solda ağaç.

a. *SNG v. Aulock, Pisidien: 5370* (Resim 12).

b. Aulock, *Pisidiens II: 2121-2123*.

Iulia Domna (Septimius Severus'un karısı)

10. Ay.: Eurymedon sola uzanmış; sağ elinde saz tutuyor; sol kolunu içinden su akan devrik bir amphoraya yaslamış; suyun içinde balıklar; tanrının arkasında saz veya ağaç. TIMBPIAΔEΩN EYPYME

a. Waddington: 4024.

b. Imhoof-Blumer, 1924: s. 421.

c. *SNG v. Aulock, Pisidien: 5372*.

d. Aulock, *Pisidiens II: 2141-2144*.

e. *SNG PfpS Pisidien: 558*.

11. Ay.: Eurymedon sola uzanmış; sağ elinde zıpkın ve dal tutuyor; sol kolunu içinden su akan devrik bir amphoraya yaslamış; suyun içinde üç balık; tanrının arkasında ağaç. TIMBPIAΔEΩN EYPYME

a. Imhoof-Blumer, 1901: s. 414, 3.

b. Imhoof-Blumer, 1924: s. 422.

Geta (MS 209-212)

12. Ay.: Eurymedon sola uzanmış; sağ elinde zıpkın ve dal tutuyor; sol kolunu içinden su akan devrik bir amphoraya yaslamış; ayaklarında saz.

a. *SNG Cop. Pisidia: 346*.

b. Waddington: 4026.

c. Aulock, *Pisidiens II: 2182-2183*.

ANTİK KAYNAKLAR

- Arrianos, *Anabasis Alexandri*, (çev. E. I. Robson), London, 1954 (LOEB Classical Library).
- Ksenophon, *Hellenika*, (çev. Carleton L. Browson), London, 1961 (LOEB Classical Library).
- Strabon, *Geographika*, (çev. H. L. Jones), London, 1954 (LOEB Classical Library).
- Thukydides, *History of the Peloponnesian War*, (çev. Charles Forster Smith), London, 1919 (LOEB Classical Library).

MODERN KAYNAKLAR

- Kaya, D.-S. Mitchell, "The Sanctuary of the God Eurymedon at Tymbriada in Pisidia", *Anatst* XXXV (1985), s. 39-55.
- Ostrowski, J.A., *Personifications of rivers in Greek and Roman Art*, Warszawa 1991.
- Özsait, M., *İlkçağ Tarihinde Pisidya. Başlangıçtan Büyük İskender Devrinin Sonuna Kadar*. İstanbul 1980.
- Ruge, W., "Eurymedon", *RE* VI/1 (1907), s. 1334.
- Tischler, J., *Kleinasiatische Hydronymie*, Wiesbaden 1977.
- Treidler, H., "Eurymedon", *KlPauly* 2 (1967), s. 454-455.
- Volkommer, R., "Eurymedon III", *LIMC* IV, 1-2 (1988), s.105-106.

KISALTMALAR

- Aulock, *Pisidiens II* : H. v. Aulock, *Münzen und Städte Pisidiens II*, Tübingen, 1979.
- BMC* : *British Museum Catalogues*
- BMC Lycia* : *BMC of Greek Coins. Lycia, Pamphylia and Pisidia*, London, 1897.
- Imhoof-Blumer, 1901 : F. Imhoof-Blumer, *Kleinasiatische Münzen*, Georg Olms Verlag, Hildesheim-New York, 1901.

Imhoof-Blumer, 1924 : F. Imhoof-Blumer, *Fluss-und Meergötter auf griechischen und römischen Münzen*, Genf, 1924.

KIPauly : *Der Kleine Pauly*.

LIMC : *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae*.

Lindgren : H.C. Lindgren-F.L. Kovacs, *Ancient Bronze Coins of Asia Minor and the Levant*, California, 1985.

Mc Clean : S. W. Grose, *Catalogue of Mc Clean Collection of Greek Coins in the Fitzwilliam Museum*, Cambridge, 1923-1929.

Münzen und medaillen : *Münzen und medaillen Deutschland GmbH, Auction (16 May 19, 2005)*

RE : *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*.

SNG : *Sylloge Nummorum Graecorum*.

SNG Cop. Pisidia : *SNG The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum. Pisidia*, Copenhagen, 1956.

SNG France 3, Pamphylie : *SNG France 3. Cabinet des médailles Pamphylie. Pisidie, Lycaonie, Galatie*, Zurich, 1994.

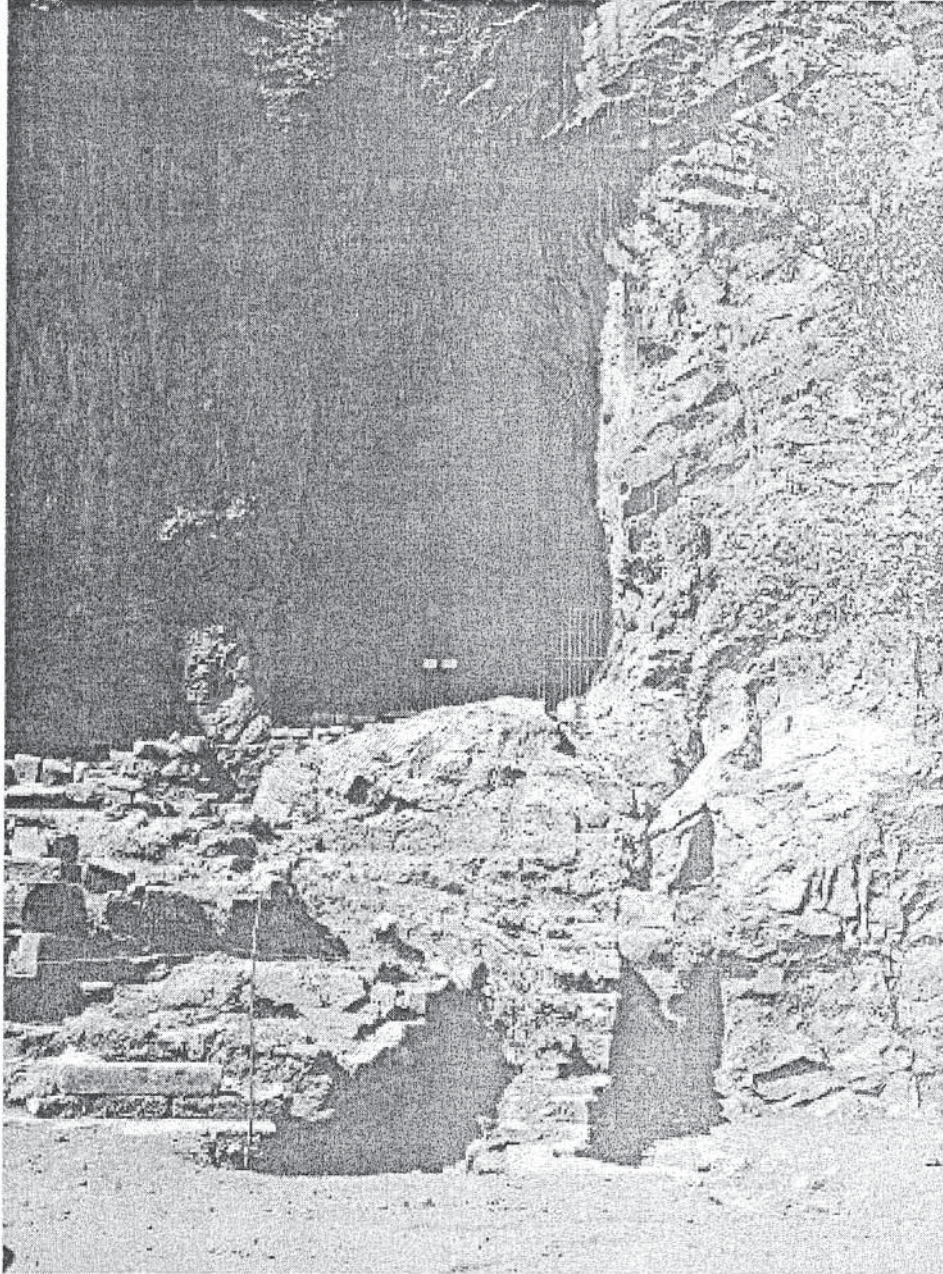
SNG v. Aulock Pamphylien : *SNG Deutschland. Sammlung Hans von Aulock, heft 11: Pamphylien*, Berlin 1965.

SNG v. Aulock, Pisidien : *SNG Deutschland. Sammlung Hans von Aulock, heft 12: Pisidien-Lykaonien-Isaurien*, Berlin 1964.

SNG PfpS Pamphylien : *SNG Pfalzer Privatsammlungen. 4. Band: Pamphylien*. München 1993.

SNG PfpS Pisidien : *SNG Pfalzer Privatsammlungen. 5. Band : Pisidien und Lykaonien*, München 1999.

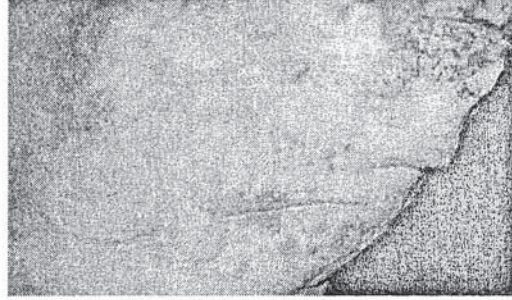
Waddington : E. Babelon, *Inventaire sommaire de la collection Waddington*, Paris, 1898.

Resim 1

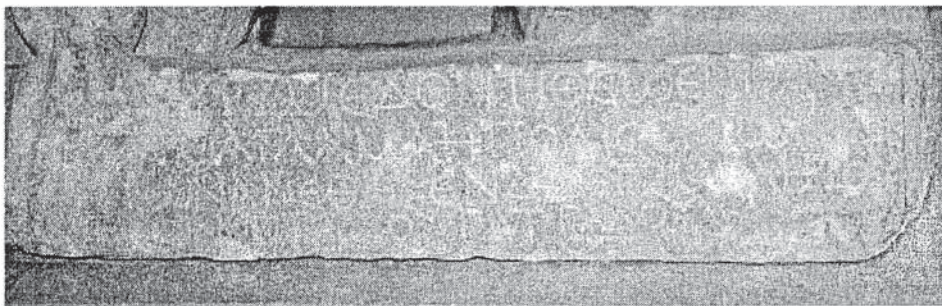
Resim 2

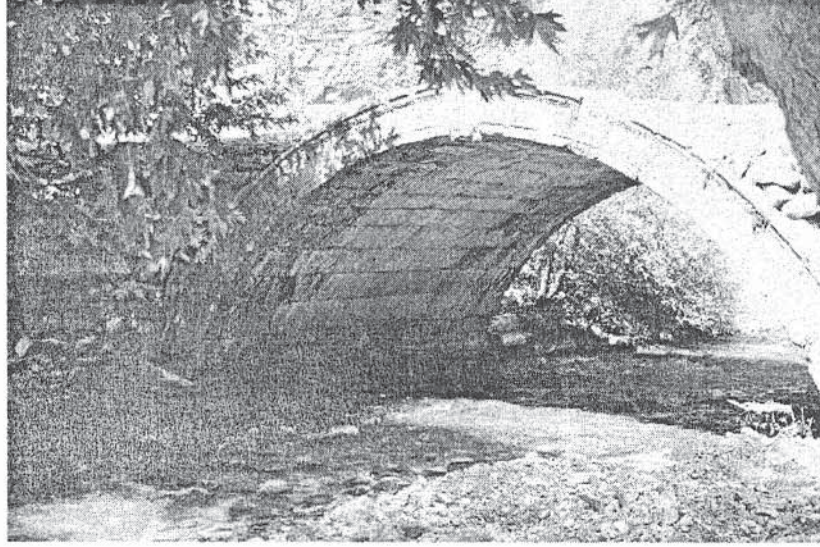
Resim 3

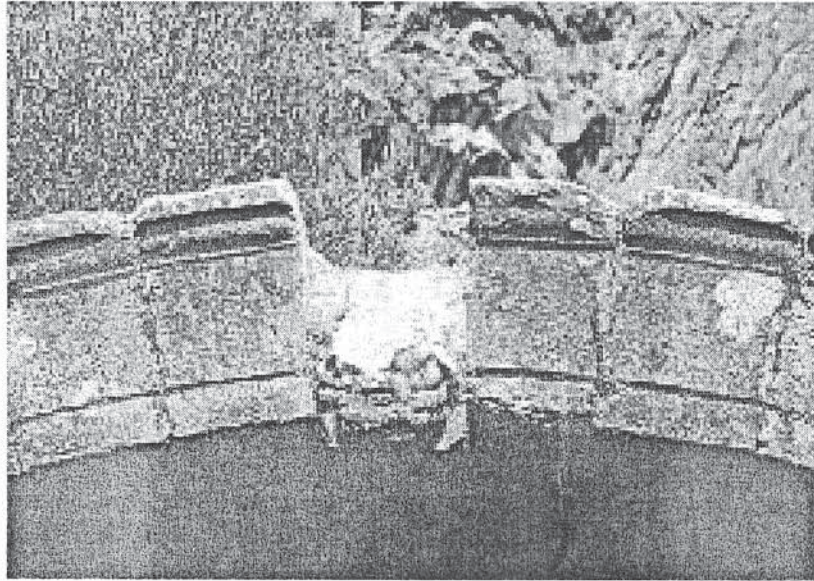
Resim 4

Resim 5

Resim 6

Resim 7

Resim 8

Resim 9

Resim 10

Resim 11

Resim 12